

Український зелений шлях від ферми до виделки: крок за кроком

Вплив ЄЗК на аграрний сектор України: скористатися можливостями, уникнути загроз, вдосконалити агробізнес та сільські громади

Шановні читачі!

У Віснику нашого проекту ми розповідатимемо вам про все, що відбувається з сільськогосподарською стратегією ЄС «Від ферми до виделки», про вимоги інших документів ЄЗК стосовно сільського господарства та сільських територій (стратегія з біорізноманіття, циркулярна економіка, нульове забруднення, фінансові інструменти в агросекторі). Разом з вами будемо розбиратися – яких заходів треба вжити Україні, щоб рухатися вперед разом з європейською спільнотою.

Перед вами перший випуск: головне про нову аграрну політику ЄС, реакція та плани України, а також – про фермерів 2040 року. Знайомтесь!

Фермери майбутнього

(нотатки з наукового дослідження)

Всі учасники дослідження (фермери, науковці, громадські активісти та діячі профспілок) згодні з тим, що ландшафт та методи агровиробництва в ЄС будуть значно різноманітніші у 2040 році, ніж нині. Успішні фермери майбутнього кидають виклик традиційному усталеному способу роботи, постійно впроваджують інновації та застосовують найкращі можливі рішення наявних проблем.

Ринок харчових продуктів диктує свої вимоги. По-перше, найважливішим для виробників стає агроекологічний підхід до виробництва, основи якого закладено у стратегії розвитку сільського господарства ЄС «Від ферми до виделки». По-друге, популярними стають альтернативні методи виробництва продуктів харчування — вирощування їжі у контрольованому кліматі без використання ґрунту (гідропоніка, аквалоніка), вирощування клітинних культур.

По-третє, споживач активніше впливає на ринок через обрання більш здорових, екологічних та етичних продуктів харчування. Для оптимізації цін логістика в агровиробництві буде орієнтуватися на короткі ланцюги поставання та прями поставки споживачу.

Епоха, коли сільське господарство потребувало лише робочих рук минула, технології перетворюють його на високотехнологічне виробництво, що потребує навичок роботи з технологічним обладнанням та спеціальної освіти. Діджиталізація та автоматизація виробничих процесів: застосування високоточних методів, збір даних та допомога роботів разом з прозорістю інформації щодо виробничих процесів та використання ресурсів і нових біотехнологічних способів виробництва, — галузь значно трансформується.

12 основних видів господарств, що будуть відігравати значну роль у виробництві їжі в ЄС у 2040 році

Адаптивні фермерські господарства

Невеликі, отримують максимальний прибуток від вирощування культур з найбільшим попитом, відстежують тренди ринків, швидко адаптуються до змін, працюють на засадах агроекології, мають покупців по всьому світу

Корпоративне агровиробництво

Підрозділи великих корпорацій під управлінням фахових найманих менеджерів, виробляють інгредієнти для продукції корпорації, низько затратне виробництво, високі стандарти захисту довкілля, органічне або відзначене приватним сертифікатом продукції

Інтенсивне високоточне агровиробництво

Велике агрогосподарство з інтенсивного рослинництва або тваринництва, застосовує високотехнологічні заходи для мінімізації використання ресурсів та впливу на довкілля, одночасно збільшує вироблення продукції та прибутку

Традиційні фермерські господарства

Невеликі, фокусуються на традиційних методах вирощування їжі, націлені на підтримання традицій та культурної спадщини більше, ніж на прибуток

Безґрунтове агровиробництво у контрольованому мікрокліматі

Вертикальні теплиці з цілорічним гідро- та аеропонним вирощуванням городини без використання ґрунту

Біотехнологічне виробництво їжі

Квіткові культури для вирощування синтетичного м'яса або молока, виробництва рослинного м'яса або інгредієнтів, етична та екологічна альтернатива сучасному тваринництву

Міські урбан-ферми

Виробництво їжі у міських умовах - на відкритому ґрунті, на дахах будівель та/або у теплицях, органічне або пермакультурне

Особисті садові господарства

Некомерційні невеличкі господарства у передмісті або у сільській місцевості для забезпечення їжею та сільським відпочинком містян

Регенеративні господарства

Відновлення довкілля, надання екологічних послуг, екологічно стале виробництво їжі та отримання прибутку

Соціальні ферми

Комунальний сервіс для набуття необхідних навичок, психологічної реабілітації, виконання вправ на свіжому повітрі, задоволення від процесу та забезпечення їжею соціальних закладів на принципах агроекології

Хобі-ферми

Невеликі, некомерційні, з агроекологічним підходом, для отримання задоволення від улюбленої справи й відпочинку

Громадські агрогосподарства

громадські або муніципальні сади та городи у міському або сільському середовищі, пропонують місце для вирощування овочів та фруктів для місцевої громади та постачання свіжої їжі, пермакультурний підхід

PS:

У наступних випусках ми представимо деякі приклади з цього майбутнього, які вже стали реальністю.

Нова зелена аграрна політика: перші кроки в ЄС та в Україні

Наприкінці 2019 року Європейська Комісія оголосила нову політичну доктрину – Європейський зелений курс (ЄЗК, European Green Deal). Це програма дій, в центрі якої амбіційний план переходу до кліматично нейтральної Європи до 2050 року. Документ охоплює всі сектори економіки та визначає політику ЄС на найближчі роки стосовно зміни клімату, промислової та аграрної політики, біорізноманіття, енергетики, торгівлі тощо. Далі, протягом 2020 року Єврокомісія оприлюднила низку стратегічних документів у рамках ЄЗК. Безпосередньо сільського господарства стосується, перш за все, **аграрна стратегія «Від ферми до виделки»** («зароди справедливої, здорової та екологічно дружньої продовольчої системи»), а також Стратегія біорізноманіття. Але не менш важливими є програмні документи щодо циркулярної економіки, поводження з відходами, клімату. Зрозуміло, що нова політика ЄС направлена, насамперед, на захист виробників та споживачів усередині Європейського Союзу. Але вже очевидно, що ми маємо дуже ретельно її вивчати й враховувати.

У січні 2020 року уряд України задекларував ЄЗК пріоритетним напрямком розвитку, прагнучи стати рівноправним суб'єктом нової політики. Протягом року розроблені й представлені партнерам в Єврокомісії перші документи – бачення та пропозиції України щодо спільного впровадження ЄЗК, створена міжвідомча робоча група. Координує цю роботу в Україні віце-прем'єр міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Стратегія біорізноманіття до 2030 року закликає «повернути природу в наше життя!». Вона ставить амбітні цілі щодо охорони природи: інтегрувати до природної мережі щонайменше 30% суходупної та 30% морської зони ЄС, висадити мінімум 3 мільярди нових дерев, відновити понад 25 тисяч км річок до стану вільної течії. План відновлення природи ЄС тісно пов'язаний з сільським господарством та стратегією «Від ферми до виделки». Планується зменшити принаймні на 10% сільськогосподарські площі, що мають різноманітні ландшафтні особливості, та збільшити кількість і поліпшити здоров'я лісів. Для досягнення цих цілей планується удосконалення чи розробка нових нормативних актів, зокрема, оновлення тематичної стратегії ЄС щодо захисту та відновлення ґрунтів, розробка плану відновлення природи ЄС та плану дій щодо комплексного управління поживними речовинами, розробка плану заходів щодо нульового забруднення повітря, води та ґрунтів, створення Європейської платформи екологічного міського оздоровлення, Інформаційної системи лісів для Європи та інші.

Сільськогосподарські угіддя України займають близько 41,4 млн га, з яких 79% – орні землі. При цьому Україна має один з найбільших показників у світі по розораності земель – 54% території країни, але дуже низьку ефективність використання земель та продуктивність АПК. Щорічно збільшується відсоток еродованих земель, зокрема, внаслідок оранки.

Європейський кліматичний пакт є частиною Європейського Зеленого курсу як загальноєвропейська ініціатива, що запрошує людей, громади та організації брати участь у діях з протидії зміні клімату. Пакт пропонує можливість кожному обмінюватися інформацією, дискутувати та діяти щодо кліматичної кризи та бути частиною постійно зростаючого європейського кліматичного руху.

Сумарні викиди парникових газів у с/г секторі України у 2018 році зросли на 7,7% порівняно з попереднім роком. Це пояснюється зростанням площ, зайнятих під рілля, та зростанням обсягів внесених мінеральних і органічних добрив.

План дій стосовно циркулярної (обігової) економіки в рамках Європейського зеленого курсу установлює загальні принципи, серед яких, зокрема, такі, що стосуються і сільського господарства: тривале використання, відновлення та повторне використання продукції; менше використання токсичних речовин та енергії; врахування вуглецевого та екологічного відбитку; більше переробленої вторинної сировини; максимальне зменшення одноразового використання; заборона знищення непроданих продуктів; цифрове маркування та фінансова підтримка більш сталої продукції; заснування в ЄС єдиної бази даних «Dataspace for Smart Circular Applications» з інформацією про продукцію; об'єднання систем сертифікації та регулярної звітності виробника, впровадження цифрового відстеження ресурсів; підтримка біоекономіки; запровадження системи верифікації зелених технологій через схему верифікації екологічних технологій ЄС та відповідної сертифікації.

Готується нова **стратегія біоекономіки**, оновлення дійсних директив відповідно до вимог нової аграрної стратегії «Від ферми до виделки». Особлива увага приділятиметься водопостачанню, обробці стічних вод, використанню оборотного водопостачання (зокрема, в сільському господарстві). Економічні заходи передбачають посилення прозорості/доступності даних щодо впливу на довкілля (директива з нефінансового звітування), розробку принципів екологічного обліку на доповнення корпоративної фінансової звітності на відповідність критеріям обігової економіки, а також продовження запровадження фінансових інструментів (зелений податок, податок на звалища або спалювання тощо).

АГРАРНА СТРАТЕГІЯ «ВІД ФЕРМИ ДО ВИДЕЛКИ»

Основні завдання: стає виробництво продуктів харчування; продовольча безпека; стимулювання стійкої переробки продовольчих продуктів, оптової торгівлі, роздрібною торгівлі, гостинності та практики обслуговування; стає споживання їжі та перехід до здорових і стійких режимів харчування; зменшення відходів та втрат продуктів харчування; боротьба з харчовими шахрайствами по всьому ланцюгу поставок продовольства.

Чому це важливо для України?

Агропромисловий комплекс України є одним з основних секторів економіки та складає близько 10% ВВП України за 2018-2019 маркетинговий рік. За цей же період експорт продукції АПК склав майже 40% від загального експорту. Посилення екологічних вимог до сільськогосподарської продукції на ринку ЄС стосується наших аграріїв безпосередньо. Дотримання європейських стандартів якості та зменшення впливу на довкілля є найбільш пріоритетними для ЄС у сфері аграрного виробництва. Тому для подальшого росту експорту важливо привести у відповідність стандарти якості харчових продуктів, а також забезпечити їх дотримання виробниками, схвалити кодекс кращих с/г практик. Високі вимоги до харчових продуктів та дотримання екологічних стандартів при їх виробництві можуть стати перешкодою для подальшого експорту української продукції на ринок ЄС. Наразі це один з ключових ринків, втрата якого може негативно вплинути на економіку країни. Якщо питання вимог до якості харчових продуктів поступово вирішується, то екологічних стандартів у сфері агропромисловості наразі в Україні не існує.

Харчові ланцюги (виробництво, постачання, споживання) повинні працювати на зменшення екологічних та кліматичних наслідків функціонування продовольчої системи ЄС, на посилення її стійкості, а також гарантувати продовольчу безпеку в умовах зміни клімату та втрати біорізноманіття.

Чинна Стратегія екологічної політики України серед інших пріоритетів визначає раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище, сприяння розвитку органічного землеробства, забезпечення раціонального використання природних ресурсів тощо, але вона не містить чітких вказівок щодо реалізації цих заходів.

Діяльність сільськогосподарського сектору повинна бути спрямована на використання сталих практик, таких як органічне виробництво, точне землеробство, дотримання стандартів добробуту тварин тощо.

У рамках виконання Угоди про асоціацію Україна мала удосконалити законодавство, зокрема, яке б мало сприяти переходу до сталих сільськогосподарських практик. Серед прийнятих нормативно-правових актів – закони України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», «Про безпечність та гігієну кормів», «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», «Про оцінку впливу на довкілля».

Єврокомісія вживатиме додаткових заходів для зменшення загального використання і ризику хімічних пестицидів на 50% та зменшення використання більш небезпечних пестицидів на 50% до 2030 року. Для того, щоб розпочати використовувати альтернативи та зберегти доходи фермерів, Комісія зробить декілька кроків. В першу чергу, Комісія перегляне Директиву про стале використання пестицидів, вдосконалив положення про комплексну боротьбу зі шкідниками та сприятиме більш активному використанню безпечних альтернативних способів захисту врожаїв від шкідників та хвороб.

Україна відстає у впровадженні цілого блоку питань, пов'язаних із впливом сільськогосподарського сектору на довкілля та харчові продукти, а саме: регулювання забруднення підземних та поверхневих вод нітратами з с/г джерел, ухвалення кодексу кращих с/г практик, встановлення контролю за ГМО, приведення у відповідність заходів щодо застосування пестицидів та агрохімікатів.

Покращення добробуту тварин позитивно впливає на здоров'я тварин та якість їжі, зменшує потребу в ліках та може допомогти зберегти біорізноманіття. Комісія перегляне законодавство про добробут тварин, у тому числі щодо транспортування тварин та їх забою, і узгодить його з останніми науковими доказами, розширить сферу його застосування, полегшить впровадження та, зрештою, забезпечить більш високий рівень добробуту тварин. Комісія також розгляне варіанти маркування добробуту тварин для кращої передачі цінності по харчовому ланцюгу.

Хоча в Україні прийнято відповідний закон, очевидно, що його доведеться переглядати й узгоджувати зі змінами в ЄС.

У рамках реалізації стратегії планується розробка узгодженої політики та нормативно-правової бази ЄС щодо системи сталого харчування, для стимулювання досліджень, інновацій та фінансових механізмів у цій сфері. Окрема увага буде приділена також заходам, спрямованим на інформування споживачів, зокрема електронних, щодо сталого споживання, вибору харчових продуктів на користь здорових та дієтичних продуктів, або таких, що мають більшу поживну цінність чи менший екологічний слід. Стратегія передбачає відміну застарілої системи субсидій для інтенсивного агропромислового виробництва. Нові «еко-схеми» будуть спрямовувати основний потік фінансування на стійкі практики - точне землеробство, агроєкологію, органічне землеробство, вуглеводство та агролісомеліорацію.

Потенціал запровадження технологій мінімального обробітку ґрунту в Україні може сягнути до 10 млн га. Мінімальний обробіток ґрунту допомагає зберегти його структуру, запобігає втраті гумусу та ерозіям, а також сприяє зменшенню викидів парникових газів.

Стратегія приділяє багато уваги та ресурсів формуванню здорової та стійкої дієти європейців, однією з цілей якої є збільшення споживання органічної продукції. Суттєве збільшення частки органічного виробництва (щонайменше до 25% до 2030 року) разом зі скасуванням субсидій та підвищенням цін на продукцію інтенсивного сільського господарства, через необхідність обов'язкових заходів для зменшення впливу на довкілля, сприятиме збільшенню попиту на органічну продукцію в ЄС.

Україна має значний потенціал для розширення органічного виробництва. Органічне виробництво поєднує високі стандарти якості та найкращі екологічні практики, воно сприяє як збереженню природних ресурсів й біорізноманіття, так і відновленню деградованих територій. Згідно з дослідженнями, проведеними у рамках проєкту «Оцінка технологічних потреб в Україні», під органічним виробництвом може бути зайнято до 4 млн га. Зараз площа під органічним виробництвом займає близько 468 тис. га. Для України ЄС є важливим торговельним партнером як для конвенційної, так і для органічної продукції. Але збільшення виробництва органічної продукції має значний потенціал також для розширення ринків збуту української продукції.

Нова аграрна політика ЄС містить три умови стосовно дотримання екологічних обмежень: по-перше, це дотримання вимог законодавства (обов'язкове для всіх); по-друге, впровадження фермерськими господарствами кращих сільськогосподарських практик (необхідно для отримання субсидій); а для найбільш ініціативних фермерів передбачається підтримка проєктів через Фонд розвитку сільських територій. Фонд розвитку сільських територій є невід'ємною частиною аграрної політики, він сприяє диверсифікації та більшій стійкості в сільській економіці і повинен використовувати 30% доступних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва.

Україні потрібна система підтримки екологічно відповідальних фермерів, кращих практик та інновацій.

Ще один інструмент - заходи, спрямовані на підтримку конкурентоспроможності товарів з підвищеними затратами на екологічність порівняно з імпортованими з інших країн, де таких жорстких вимог поки не існує. Наприклад, імпорт продуктів харчування до ЄС буде обмежений, якщо країна - імпортер дозволяє вживати пестициди, не зареєстровані в ЄС. Ще один приклад: оскільки в даний час ЄС переглядає законодавство про добробут тварин, у подальшому ймовірно обмеження на імпорт м'ясних продуктів у разі негуманного поводження імпортера з тваринами. Крім того, передбачається перегляд ставок ПДВ з метою використання ПДВ як інструменту просування стійких та органічних продуктів харчування. Тобто, імовірна заборона імпорту харчових продуктів на ринок ЄС, якщо вони не відповідатимуть екологічним стандартам.

Уже відчуваються проблеми з експортом кукурудзи та ріпаку щодо яких Україна має лідерські позиції в світі. Україна посідає відповідно 4 та 2 місце в світовому експорті цих культур. Відповідно до Директиви ЄС з відновлюваних джерел енергії Україна повинна звітувати щодо викидів парникових газів при виробництві с/г продукції. У 2017 році проведені пілотні розрахунки викидів парникових газів на основі реальних даних фермерських господарств з виробництва кукурудзи та ріпаку в Україні, які показали перевищення допустимих викидів парникових газів при вирощуванні обох культур. З 2018 року такі розрахунки повинні проводитись на постійній основі.

Отже, з прийняттям Європейського зеленого курсу та схваленням стратегії «Від ферми до виделки» заходи з дотримання екологічного законодавства посилюються.

Фермерам, рибалкам та виробникам аквакультури потрібно швидше трансформувати свої методи виробництва та найкращим чином використовувати природні, технологічні, цифрові та космічні рішення, щоб забезпечити кращі результати у збереженні клімату та навколишнього середовища, підвищити стійкість до змін клімату, а також зменшити і оптимізувати використання вхідних речовин (наприклад, пестицидів, добрив). Ці рішення потребують людських та фінансових інвестицій, але також обіцяють більшу віддачу, створюючи додаткову вартість та зменшуючи витрати.

Наше завдання — скористатися можливостями, уникнути загроз, вдосконалити агробізнес та сільські громади.

Використані матеріали:

Дослідження «Фермери майбутнього» виконано Joint Research Centre на замовлення ЄС. Anne-Katrin Bock Maciej Krzysztofowicz Jennifer Rudkin Vera Winthagen. Science for Policy report by the Joint Research Centre (JRC), the European Commission's science and knowledge service. EU Science Hub www.ec.europa.eu/jrc

Публікації Інформаційного центру «Зелене досьє»:

www.dossier.org.ua
www.organicinfo.ua

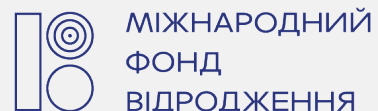

Над випуском працювали:

Ольга Ігнатенко, Надія Шевченко, Катерина Шор
Редактор – Тамара Малькова

Дизайн та верстка:

Креативна агенція Art Ok
Аліна Пелех

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в межах грантового компоненту проекту EU4USociety.

Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження» та Європейського Союзу.

